

NÉMETH ÁRON

Dicsőfi József

(1859–1920)

Életútja

Dicsőfi József 1859. július 6-án született Balmazújvárosban Dicsőfi (Rosztomili)¹ József (1821–1888) és Décsi Borbély Karolina² harmadik gyermekeként. Édesapja a balmazújvárosi német ajkú gyülekezet lelkipásztora volt ekkor, később debreceni főiskolai könyvtáros.³

Gimnáziumi tanulmányait eleinte magánúton, majd a harmadik osztálytól (1871-től) Debrecenben végezte a református főgimnáziumban, ahol mint az intézmény

egyik legtehetségesebb tanulója 1877-ben érettségizett kitűnő eredménnyel. Gimnáziumi diákként elsősorban a klasszikus görög és latin nyelvekben, valamint a matematikában jeleskedett.⁴

Érettségi után teológiai tanulmányokba kezdett Debrecenben. A kollégiumtörténet a 19. század tűzoltódiákjai között tartja számon, ő volt az utolsó generáció egyik kiemelkedő alakja, a társulat utolsó jegyzője,⁵ továbbá az Olvasó Egyesület tagja,⁶ a Kántus tagja (1875–1881), majd jegyzője (1880),⁷ illetve negyedéves teológusként a Hittanszaki Önképző Társulat elnöke, a *Közlöny* szerkesztője (1880.

1 A család eredetileg morvaországi származású, és a Rosztomili vezetéknevet viselte. Id. Dicsőfi József Magyarországra való áttelepülésekor magyarosítja nevét Dicsőfi-re, amely a Rosztomili név szó szerinti fordítása, lásd Szele Miklós: Dr. Dicsőfi József. Vázlatos életrajz, Debrecen, 1964. január 6., 1, publikálatlan kézirat, TtREK 3040. (továbbiakban: Szele Miklós 1964).

2 Décsi Borbély János református esperes-lelkész lánya.

3 Nekrológiát lásd DPL 8 (1888)/10, 85.

4 Nyolcadik osztályosként fél éven keresztül helyettesíti a betegeskedő matematika-tanárt a negyedik osztályban, lásd Csánki Benjámint: Dr. Dicsőfi József. Halálának első évfordulójára, DPL 41 (1921)/37–38, 180. (továbbiakban: Csánki Benjámint 1921)

5 Balogh Ferenc 1904, 678–635., Barcza József 1988, 701. A diáktűzoltóság megszűnése után tartottak még emléküléseket, melyek egyikén Dicsőfi mondott beszédet, lásd Emlékezés a Főiskolai Tűzoltó Társaság utolsó éveire, Debrecen, 1890. október 7., publikálatlan kézirat, TtREK 1597.

6 Barcza József 1988, 711.

7 Nagy Sándor 1938, 113., 120.

november 1.–1881. június 1.).⁸ 1881. szeptember 1. és 1882. június. 30. között esküdtfelügyelő, és főgimnáziumi segédtanárként magyart, latint és görögöt tanít, majd 1882. július 1-jétől 1883. július 1-jéig a széniori tisztséget tölti be. 1883. április 25-én első lelkészképesítő oklevelet kap kitűnő eredménnyel, vizsgadolgozatát latin nyelven nyújtotta be, ami már akkor is ritkaságnak számított.⁹ 1883. szeptemberétől külföldi tanulmányokba kezd, először a lipcsei egyetem rendes hallgatója (1883. szept.–1884. febr.), majd Halléban hospitál két hónapot vendég-hallgatóként. 1884. április 25-én második lelkészképesítő oklevelet kap Debrecenben kitűnő eredménnyel.¹⁰ Külföldi tanulmányait Franz Delitzsch ajánlólevelének köszönhetően Marburgban folytathatja, ahol teológiát és sémi nyelveket hallgat. 1885. február 28-án elhagyja Marburgot, de márciusban vendég-hallgatóként látogatást tesz még a göttingeni és berlini egyetemeken.

Teológiai tanulmányainak befejezése után 1885. március 10-től 1887. május 11-ig Debrecenben segédlelkész Némethy Lajos lelképásztor mellett,¹¹ közben önként vállalkozik arab és bibliai arám nyelvek oktatására a főiskolán.¹² 1887-ben Bethlendi Endre professzor súlyos megbetegedése miatt Dicsőfit kéri fel az ószövetségi exegézis helyettes tanárának.¹³ 1887. május 11-től az újszövetségi írásmagyarozati tanszék rendes tanára lett a nyugdíjba vonuló Menyhárt János utódként,¹⁴ majd Bethlendi hamarosan bekövetkező halála miatt Dicsőfit az ószövetségi tanszéken véglegesítették az ószövetségi exegézis és a sémi nyelvek nyilvános rendes professzoraként.¹⁵ Sémi nyelvek közül a héber, arab, arám és szír nyelveket oktatja.¹⁶ 1887. augusztus 27-én szentelik fel. 1886-ban Ballagi Mór meghívja a bibliarevizió munkacsoportjába, és ettől kezdve folyamatosan dolgozik a revízióban. Részt vesz több ószövetségi könyv felülvizsgálatában (pl. Ezs, Neh, Ézs,

8 Balogh Ferenc 1904, 536., Barcza József 1988, 720. Később teológiai oktatóként a Hittanszaki Önképző Társulat felügyelőtanára volt az 1888/89-es tanévben, lásd Balogh Ferenc 1904, 678.

9 Menyhárt János professzor ekkor figyelt fel Dicsőfire, akit tanszéki utódjának szemelt ki. Dicsőfi külföldi tanulmányainak célja tulajdonképpen az írásmagyarozati tanszéken való oktatásra való felkészülés, lásd Csánki Benjámint 1921, 180.

10 DNÉ 42 (1884)/17, 2., DPL 4 (1884)/12, 104.

11 Szele Miklós 1964, 2.

12 Az arab nyelvet a Korán magyarázatán keresztül tanítja, a bibliai arámot pedig Dániel könyve szövegének elemzésével. DPL 5 (1885)/24, 212., Balogh Ferenc 1904, 537.

13 DNÉ 45 (1887)/7, 2. Bethlendi Endre, az önálló ószövetségi tanszék első professzora pszichés megbetegedése miatt nem folytathatta oktatómunkáját, nem sokkal később 1888. február 15-én, 38. életévében meghalt, lásd DPL 8 (1888)/7, 58.

14 Tanári székfoglalóját 1887. szeptember 11-én tartja *A synoptikus evangeliumok kritikája és apologiája* címmel, mely később nyomtatásban is megjelent, lásd DPL 7 (1887)/38, 331–333., (1887)/39, 340–342., Főiskolai Évkönyv 1887/88, 5–63.

15 Barcza József 1988, 248.

16 Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái II. Budapest, 1893. (továbbiakban: Szinnyei József 1893), Balogh Ferenc 1904, 538.

Ez), de több újszövetségi könyv (pl. Ef, Fil, Kol, Filem) javításába is bevonják, és a revízió teljes ideje alatt közreműködik mint kontra- és szupervizor.¹⁷

1890. január 18-án a Nagy-Czegléd utcán (1894-től Kossuth utca) épült új templom lelkészévé választják,¹⁸ de a tanév végéig még vállalja az oktatás és vizsgáztatás teendőit a főiskolán, így hivatalát július 6-án (éppen 31. születésnapján) foglalja el.¹⁹ Ezzel Dicsőfi József lett a Kossuth utcai egyházzsolt első lelképásztor. A lelkési állás betöltésével 1890. június 30-án lemond teológiai tanári posztjáról és tudományos munkáját is háttérbe szorítja.²⁰ 1891. szeptember 5-én feleségül veszi Harsányi Gizellát (1871–1927), majd négy leánygyermekük születik: Gizella (1892), Marianne (1893), Margit (1895) és Anna (1901). Könyves Tóth Mihály halála után a Kistemplom lelkési állását foglalja el, és a család átköltözik a Széchenyi utcai parókiába.

1905. május 24-én a Tiszántúli Református Egyházkerület főjegyzőjévé választották.²¹ Neve már korábban is felmerült a tisztség kapcsán. Először, amikor Tóth Sámuel 1897-ben 25 év után lemondott főjegyzői tiszteréről. Helyére Dicsőfi Józsefet szemelte ki az egyházkerület. Gróf Degenfeld József azonban politikai megfontolásból ellenjelöltet állított Zsigmond Sándor személyében. A több körben zajló, körülményes szavazás után végül Dicsőfi alulmaradt.²² Zsigmond Sándor kényszerű távozásával 1904-ben aztán újra megürült a főjegyzői szék. A kétkörös szavazás után Dicsőfi vette át a tisztséget.²³

1908-ban Kiss Áron püspök halálával megüresedett a tiszántúli püspöki szék is, melyre négy jelöltet állított a kerület: Dávidházy Jánost, Eröss Lajost, Baltazár Dezsőt és Dicsőfi Józsefet.²⁴ A szavazás első körében Dicsőfi kapta a leg-

17 Dicsőfi József lelkési törzslapja, TtREL I.1.i.5., Csánki Benjámin 1921, 181., Balogh Ferenc 1904, 538., Szinnyi József 1893, 863–865.

18 Abszolút többség híján többfordulós választásokra került sor a jelöltek között: Dicsőfi József (567), Somogyi Pál (486), Révész Kálmán (164), Rácz Károly (14), Szalay József (4). A szavazást Dicsőfi és Somogyi között megismételték. DNÉ 47 (1889)/52, 2., DNÉ 48 (1890)/1, 2., DNÉ 48 (1890)/2, 2., Dávidházy János esperes először nem is erősíti meg a választást, mert szerinte szabálytalanságok fordultak elő, DNÉ 48 (1890)/8, 2.

19 A Nagytemplomban elmondott beköszöntő ige hirdetése nyomtatásban is megjelent, lásd Dicsőfi József: Testvéretek vagyok! Beköszönő egyházi beszéd elő- és utóimádsággal, Debrecen, 1890. Magáról az istentiszteletről és beiktatásról a DPL tudósít, lásd DPL 10 (1890)/28, 256., (1890)/29, 266–267.

20 Lásd DPL 10 (1890)/12, 112. Tanszéki utódjául Sass Bélát nevezik ki, lásd Barcza József 1988, 248.

21 Lásd TREK jegyzőkönyvek: 1905/10. sz. határozat, 1905/11. sz. határozat, TtREL I.1.aa.18., 12–15., Dicsőfi József törzskönyvi lapja, TtREL I.1.i.5.

22 Zoványi Jenő: A Tiszántúli Református Egyházkerület története, Debrecen, 1939, 146. (továbbiakban: Zoványi Jenő 1939)

23 Az első kör szavazatainak nagy részén kis különbségekkel Sass Béla (289), Dicsőfi József (252) és Eröss Lajos (121) osztozott. A szavazás második körében Sass Béla 347, Dicsőfi 415 szavazatot kapott, lásd TtREL I.1.a.38k., 12., Zoványi Jenő 1939, 153.

24 Zoványi Jenő 1939, 154. A DPL az 1908-as évben több cikket is közöl, melyben különböző egyházi körök Dicsőfi jelöltsége ellen vagy mellett érvelnek.

több szavazatot, a második körben már csak 344, Eröss viszont 415 szavazatot kapott, így 1908. november 17-én Erössst iktatták be a püspöki tisztségre.²⁵ Eröss Lajos rövid püspöksége alatt Dicsőfi továbbra is a főjegyzői tisztséget töltötte be. Ugyanebben az évben hunyt el Kiss Albert lelkész, aki után Dicsőfi lett a debreceni egyház lelkészelnöke 1908-tól egészen haláláig,²⁶ mely tisztség kedvéért lassan visszavonult minden más közéleti szerepléstől. Lelkészelnöki minőségében a debreceni református egyház anyagi természetű és adminisztratív feladatai hárultak rá.²⁷ 1908-tól választmányi tagja volt a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak.

Eröss Lajos korai halála után 1911-ben ismét püspököt választott az egyházkerület. A szavazók döntő többsége Baltazár Dezsőt támogatta (780 szavazóból 712), így Dicsőfi (21 szavazat) ismét csak a jelöltségig jutott.²⁸ Baltazár püspökké választásakor Dicsőfi lemondott a főjegyzőségről. 1911. augusztus 10-én nyújtotta be lemondását a közgyűlésnek, amely augusztus 15-én a püspökválasztás emelkedett hangulata miatt elhalasztotta az ügyet.²⁹ A november 22–24-i közgyűlés végül elfogadta Dicsőfi lemondását,³⁰ akit 1912-től Kiss Ferenc követett a főjegyzői tisztségen.³¹

A Debreceni Tudományegyetem megalakulásakor 1914-ben Dicsőfit egyetemi tanárnak hívták a teológiai karra, ő azonban visszautasította az invitálást arra hivatkozva, hogy lelkészként már elkötelezte magát Debrecen református híveinek.³² 1917. december 15-én a Magyar Királyi Tudományegyetem Hittudományi Kara a reformáció 400 éves jubileuma alkalmával *doctor honoris causa* címmel tüntette ki.³³ Halála váratlanul következett be 1920. augusztus 31-én Debrecenben, a Széchenyi utcai parókián.

Szakmai munkássága

Dicsőfi József szakmai munkássága és egyházi szolgálata két időszakra és tevékenységi körre osztható. Először mint kutató és teológiai oktató munkálkodott 1890-ig, azaz gyülekezeti lelkészi szolgálatának kezdetéig. Publikációi ebben az

25 Balogh Ferenc 1904, 555.

26 Csánki Benjámín 1921, 181.

27 Dicsőfi lelkészelnöksége alatt épül meg az egyházi bérpalota (Püspöki Palota) a Hatvan utca és Kálvin tér sarkán (1912), valamint Debrecen ötödik temploma az Árpád téren (1914), lásd Szele Miklós 1964, 5.

28 Zoványi Jenő 1939, 157.

29 1911/317. sz. egyházkerületi határozat, lásd TtREL I.1.a 42k.

30 1911/333. sz. egyházkerületi határozat, lásd TtREL I.1.a 42k. Dicsőfi kifejezett kérése ellenére lemondó levelét nem csatolták a jegyzőkönyvhöz, ezért maga gondoskodott annak publikálásáról, lásd Szabad Egyház 1912/1, 1–2.

31 Zoványi Jenő 1939, 158.

32 Szele Miklós 1964, 5.

33 Csánki Benjámín 1921, 181.

időszakban elsősorban az ó- és újszövetségi exegézis és bibliai teológia tárgyköréből kerülnek ki. Az 1890-es évet követően meglehetősen háttérbe szorul tudományos tevékenysége, a nyomtatásban is megjelenő munkái ettől kezdve inkább egyházkormányzói tisztéhez és lelkészi szolgálatához kötődnek.³⁴

Már ösztöndíjas éve alatt tudatosan készült a tanári pályára. Rendkívül nagy szorgalom jellemezte munkáját, tanulmányairól és feladatairól naplót vezetett, rendkívül módszeresen osztotta be idejét.³⁵ Külföldi tartózkodása során a kor több kiváló teológusával személyesen is megismerkedhetett és hallgathatta előadásait,³⁶ némelyikükkel később is levelezésben állt,³⁷ és nagy hatással voltak Dicsőfi teológiai látására. Naplója szerint lipcsei tanárai még lakásaikon is szívesen látták személyes beszélgetésekre, emellett magánkönyvtáraikat is rendelkezésére bocsátották.³⁸ Legkedvesebb tanára Franz Delitzsch volt, aki emberileg és szakmailag egyaránt nagy hatással volt rá. Lipcsei tartózkodása alatt Dicsőfi többször is meglátogatta és Delitzsch haláláig levelezésben állt vele.³⁹ Teológiai látásában és módszereiben jól érzékelhető egykori tanárának hatása, munkáiban Dicsőfi gyakran hivatkozott rá.⁴⁰ Külföldi tanulmányainak és kiváló tanárainak köszönhetően felkészültsége a sémi nyelvek és nyelvészet terén európai mércével is kimagasló volt. Delitzsch mellett nagyban hatott rá Immanuel Kant filozófiája és Albrecht Ritschl, valamint Wilhelm Hermann teológiája, akikkel személyesen is találkozhatott Göttingenben, illetve Berlinben.⁴¹

34 Barcza József 1988, 248.

35 A Biblia eredeti szövegét naponta tanulmányozta. Naplója szerint 1883. október 9. és 1884. május 31. között, azaz 7 hónap 22 nap alatt végigolvasta és kiszótárta az Ószövetség teljes héber és arám szövegét, lásd Csánki Benjámint 1921, 180.

36 Nevesebb tanárai Lipcsében Franz Delitzsch, Christoph Ernst Luthardt, Wilhelm Schmidt, Hermann Gustav Hölemann, Friedrich Delitzsch, Karl Friedrich August. Halléban hallgatta Willibald Beyschlag, Julius Köstlin és Eduard Carl August Riehm professzorokat. Meghatározó tanárai Marburgban Wolf Wilhelm Friedrich Graf von Baudissin, Wilhelm Hermann, Konrad Kessler. Göttingenben hospitálva hallgatta Albrecht Ritschl és Hermann Schultz előadásait. Berlinben Christian Friedrich August Dillmann, Bernhard Weiss és Otto Pflieger előadásait hallgatta, lásd Csánki Benjámint 1921, 180.

37 Például Franz és Friedrich Delitzschsel, Luthardt, Baudissin, Hermann professzorokkal és a jó barátként is számon tartott Carl Heinrich Cornill professzorral, lásd Csánki Benjámint 1921, 180.

38 Csánki Benjámint 1921, 180.

39 Balogh Ferenc 1904, 537. Delitzsch 1890-es halálára emlékezve egykori tanáráról nekrológot ír a Debreceni Protestáns Lapba, lásd DPL 10 (1890)/13, 122–123.

40 Csánki Benjámint 1921, 180. Delitzschről egy magánlevélben így ír: „*Bizony nekem szerető és szeretett tanárom vala; az a fél év mely alatt csaknem mindennap beszélgetett velem, azaz tanított, elég lett volna; bátran jöhettem volna haza és pedig nem úgy, mint sok akadémikus.*” Levél Révész Kálmánhoz, Debrecen, 1885, december 31, publikálatlan kézirat, TtREK 1773.

41 Dicsőfi József: Evangéliumi elmékedések, Debrecen, 1892, 29.37.

1885–1890 között publikálja ószövetségi témájú tudományos munkáinak nagy többségét, elsősorban a Debreczeni Protestáns Lap hasábjain. Írásai témájukban meglehetősen változatosak. Első nagyobb lélegzetű sorozata *Deborá éneke* címmel jelent meg, és a Bír 5-ben található ősi költemény fordítását és magyarázatát közli.⁴² Rá jellemző módon exegézise erős filológiai alapokon áll, etimologizálásokkal, részletes szómagyarázatokkal, előszeretettel alkalmazva az összehasonlító nyelvészet módszerét. Ugyanebben az évben jelent meg egy rövidebb nyelvészeti írása a JHVH név etimológiájáról és teológiájáról, valamint az abszolút és relatív „*semmi*” fogalmáról, melyben erős kritika alá vonja a *creatio ex nihilo* tanítását.⁴³ Arab nyelvtudása és Korán-tanulmányai feljogosították,⁴⁴ hogy olyan sajátos témával is foglalkozzon, mint a Korán Jézus Krisztusról szóló tanításainak vizsgálata.⁴⁵ Dicsőfi felismerte, hogy a bibliai arámi nyelvet nagyon elhanyagolta a magyar kutatás, ezért az arámi nyelvről szóló cikke hosszan tartó csendet tört meg. Rövid tanulmányában vizsgálja az arám helyét a keleti nyelvek között, továbbá annak újszövetségi lecsapódásait, végül kitér Jézus anyanyelvének kérdésére is.⁴⁶ A debreceni felolvasó körben 1886. február 4-én az Énekek énekéről tartott nagy hatású előadást, amely *Sullamith* címmel nyomtatásban is megjelent.⁴⁷ Egy rövid tanulmányban a *Seregek Ura* ószövetségi kifejezés lehetséges értelmezéseit tárgyalja.⁴⁸

Tanári székfoglalója az újszövetségi bevezetés tárgykörét érinti,⁴⁹ mivel 1887-ben az újszövetségi írásmagyarázati tanszék professzora lett. Székfoglalójának bevezetőjében elutasítja a Strauss-féle „*historicus scepticismust és nihilismust*”, és Renán ellentmondásos Jézus-képét is kemény kritikával illeti.⁵⁰ Rátérve aztán témájára, a szinoptikus evangéliumok keletkezését vizsgálja, mely kérdésben egyértelműen Bernhard Weiß hipotéziséhez csatlakozik Bleek-Mangold, Holtzmann és Reuss keletkezéselméleteivel szemben.

Erre az időszakra tehető Dicsőfinek a bibliarevíziós munkacsoportban végzett ténykedése is. A revízió munkálatait több publikáció is kísérte, melyekben beszámolt saját részeredményeiről,⁵¹ illetve reagált a revízió már átment próba-

42 Dicsőfi József: *Deborá éneke*, DPL 5 (1885)/1, 6–7., (1885)/3, 18–20., (1885)/5, 35–36., (1885)/7, 54–55., (1885)/9, 71–73., (1885)/11, 90–92., (1885)/13, 110–111.

43 Dicsőfi József: *Valami a „semmiről”*, DPL 5 (1885)/21, 190–192.

44 Ezeket Friedrich Delitzschnél és Konrad Kesslernél hallgatta ösztöndíjas éveiben.

45 Dicsőfi József: *Mit tanít a Korán a J. Krisztusról*, DPL 5 (1885)/30, 259–260., (1885)/31, 267–269., (1885)/32, 275–277., (1885)/33, 283–285.

46 Dicsőfi József: *A bibliai arám nyelvről*, DPL 6 (1886)/48, 414–416., (1886)/49, 424–426., (1886)/50, 432–434.

47 Dicsőfi József: *Sullamith. Értekezés az Énekek-énekéről*, Debrecen, 1886.

48 Dicsőfi József: *Seregek Ura*, DPL 6 (1886)/23, 196–197., (1886)/24, 203–204.

49 Dicsőfi József: *A synoptikus evangéliumok kritikája és apologiája*, In: *Főiskolai Évkönyv 1887/88*, 5–63.

50 DPL 7 (1887)/38, 331–333. Hasonlóan kritikát gyakorol Delitzsch és Tischendorf.

51 Dicsőfi József: *Nehémiás 3,34 és 4,17-hez*, DPL 7 (1887)/1, 5–6., Dicsőfi József: *Mutatványok a revideált Ézsaiásból*, DPL 9 (1889)/34, 308–309., (1889)/35, 317–319.

kiadásokra.⁵² Az utókor Dicsőfi tudományosságának legkiemelkedőbb eredményét a Károli-féle bibliarevizióban látja. A revízióval szemben voltak ugyan ellenérzések, és sokan fenntartásokkal fogadták a kortársak közül, mégis a Károli-féle Biblia összes revíziós kísérlete közül mindeddig az 1908-as lett az egyetlen marandó és korszakalkotó, melyhez Dicsőfi a maga felkészültségével és tudásával nyilvánvalóan nagyban hozzájárult.

Munkáiban a görög, latin, héber, arab, arám és szír nyelvű ókori forrásmunkákon kívül latin, német, angol és francia szekunder szakirodalmat használt. A tanulmányok mellett rendszeresen írt könyvismertetéseket,⁵³ egy időben tudósított az egyházat érintő külföldi eseményekről,⁵⁴ és cikkfordításai is jelentek meg.⁵⁵

Mivel tanári feladatokat csak néhány évig látott el (1887–1890) az ószövetségi tanszéken, Dicsőfi munkásságának hangsúlyosabb része gyakorlati lelkészi szolgálata és főjegyzői tisztsége lett. Már tanársága idején is érdeklődést mutatott a közegyházi ügyek iránt, részt vállalva felekezetközi teológiai vitákban,⁵⁶ és prédikációi is jelentek meg nyomtatásban,⁵⁷ sőt 1890-től ezek váltak meghatározóvá irodalmi tevékenységében.⁵⁸ Számos egyházi beszédet és imádságot publikált,⁵⁹ ünnepi gondolatokat írt a *Debreceni Protestáns Lap* vezércikkeiként,⁶⁰ és ezek mellett csak kis számban jelentek meg rövid tudományos írásai.

Bár magánlevelezéséből kiderül, hogy a teológiai katedrát nem szívesen hagyta ott,⁶¹ lelkészi szolgálatát mégis nagy szorgalommal és odaadással végezte. Családlátogatásairól naplót vezetett, éjszakába nyúlóan készült igehirdetéseire.⁶² Dicsőfit, utalva kiváló szónoki képességére, úgy emlegették kortársai, mint „arany-

52 Dicsőfi József: A revideált Genesis, DPL 9 (1889)/47, 424–426., (1889)/48, 432–434.

53 DPL 7 (1887)/25, 226–227., DPL 8 (1888)/48, 411–412., DPL 9 (1889)/21, 205–206.

54 DPL 5 (1885)/20, 178–179., (1885)/23, 202., (1885)/25, 218–219.

55 Dicsőfi József: Valami a római katolikus apologétikáról és polemikáról, DPL 5 (1885)/43, 372–373. A fordított cikkhez később kritikai megjegyzéseket is tesz, DPL 6 (1886)/65, 42–43., (1886)/6, 49–50.

56 Dicsőfi József: Van még magyar református egyház! DPL 8 (1888)/12, 97–98. Uő: Védő vagy vádló? DPL 8 (1888)/28, 233–235., Uő: Kint és bent, DPL 9 (1889)/26, 33.

57 Dicsőfi József: Egyedül hit által. Egyházi beszéd elő- és utóimádsággal, Debrecen, 1887., Uő: Feltámadott az Úr! DPL 8 (1888)/13, 107–108., Uő: A tékozló, Debrecen, 1888.

58 Barcza József 1988, 248.

59 DPL 14 (1894)/14, 170–173., DPL 16 (1896)/41, 514–516., Dicsőfi József: A templomi, vagy gyülekezeti isteni-tisztelet becse. Egyházi beszéd elő- és utóimádsággal, Debrecen, 1897.

60 DPL 10 (1890)/14, 125–126., DPL 13 (1893)/1, 3–4., DPL 14 (1894)/12, 142–144., DPL 17 (1897)/16, 193–194., (1897)/23, 285–286.

61 Csánki Benjámín 1921, 195.

62 Uo.

szájú debreceni pap”-ot⁶³ és „harang szavú prédikátor”-t.⁶⁴ Egyszerűen, plasztikus képekben közvetített nagyon mély teológiai tartalmakat. Igehirdetéseit a biblikus megalapozottság és a tudományosság igénye jellemezte,⁶⁵ amiért egyesek „igehirdetői racionalizmussal” vádolták.⁶⁶

Bár háttérbe szorul, de nem tűnik el teljesen lelkészi tevékenysége idején sem a teológia tudományos művelése. Ezt mutatják a teológiai témájú cikkekhez írt kritikái,⁶⁷ a frissen megjelenő szakkönyvekhez írt ismertetései.⁶⁸ Lelkészként teológiai ismeretterjesztést is végzett gyülekezetében.⁶⁹ Ennek nyomtatásban is megjelent terméke az 1893-tól kiadott *Evangéliomi elmélkedések* című füzet-sorozat, mely olvasmányos formában ad közre tudományos teológiát.⁷⁰ Ennek a műnek egyik legfőbb kulcskifejezése az *Isten országa*, amely Dicsőfi teológiájának és igehirdetéseinek egyik meghatározó fogalma.⁷¹

Közéleti szerepvállalásával kapcsolatban ki kell emelni, hogy sokat foglalkozott az oktatásüggyel. Szívén viselte a Debreceni Tudományegyetem ügyét,⁷² de harcolt a teológiai oktatás és a középiskolai oktatás magas színvonaláért is.⁷³ A debreceni egyház részéről tagja volt a debreceni főiskola igazgatótanácsának, később az egyetemi központi bizottságnak és a főiskola tanárait meghívó bizottságnak. Ezek mellett a debreceni egyház árvaügyi bizottságának elnöke is volt.

Mint a debreceni evangélium szerint reformált egyház lelkész elnöke több ezer egyháztagot látogatott meg személyesen, nagyban előmozdítva ezzel a városi missziót.⁷⁴ Főjegyzőként a kerületi jegyzőkönyveket vezette, többször kiadta az egyházkerület névtárát (1905, 1907, 1909), az egyházkerületet különböző rendezvényeken képviselte, valamint tagja volt a lelkészképesítő bizottságnak és az egyházkerület gazdasági bizottságának. Tervei között szerepelt egy kommentársorozat elkészítése több professzor bevonásával, de ez elsősorban anyagi okokból nem valósulhatott meg.⁷⁵

Nagyszámú kiadatlan kéziratot hagyott hátra a legkülönbözőbb témákban: ó- és újszövetségi könyvek fordításai és magyarázatai; ó- és újszövetségi teológia;

63 DNÉ 60 (1902)/1, 3., DKK 21 (1920), 19.

64 Szele Miklós 1964, 15.

65 Csánki Benjámín: Dr. Dicsőfi József. Halálának első évfordulójára, DPL 41 (1921)/39, 195.

66 Szele Miklós 1964, 13.

67 Dicsőfi József: A' scythák és Pál apostol, DPL 16 (1896)/30, 380–381.

68 DPL 15 (1895)/12, 145–147., (1895)/30, 369–371.

69 Például „*A nazarémus vallás eredete és története*”. Az előadás meghirdetését lásd DNÉ 50 (1892)/25, 2.

70 *A nazarémus vallás eredete és története*, DNÉ 50 (1892)/25, 2., *Evangéliomi elmélkedések*, Debrecen, 1892.

71 Ebben Kant filozófiájának és Ritschl teológiájának hatását fedezhetjük fel.

72 Dicsőfi József: A mi egyetemünk, DPL 14 (1894)/31, 385–387.

73 DPL 12 (1892)/13, 104., DPL 14 (1894)/36, 446–447., DPL 20 (1900)/10, 136–137.

74 Vö. Hajdu Gyula: Belmissziói munka Debrecenben, PEIL 57 (1914)/22, 347.

75 Csánki Benjámín 1921, 195.

héber, szír és arab nyelvtan; héber régiségtan; prédikációk, imádságok, liturgikus beszédek; dogmatikai írások.⁷⁶

A kortársak közül egyesek inkább a tudományos teljesítményt méltatták Dicsőfi életművében, mások a gyakorlati lelkészi és egyházkormányzói szolgálatában látták kiteljesedni. 1892-ben debreceni lelkészként így vallott erről a kettősségről: „*A tudományos theologia mezején dolgozgattam eddig s óhajtok ezután is. De nem feledhetem soha, hogy mint minden tudománynak, így a theológiának is be kell hatolni az életbe s azt öntudatosabbá s nemesebbé tenni.*”⁷⁷

Személyiségének és munkásságának hatásaként könnyelhetjük el, hogy nevét megemlíti egyik visszaemlékezésében Móricz Zsigmond, mint aki a Kossuth Lajost gyászoló gyülekezettel együtt tudott sírni.⁷⁸ Oláh Gábor pedig naplójában megjegyzi, hogy Sámson című költői elbeszélésének (Budapest, 1908) ötletét Dicsőfi *Sullamith* című írása adta.⁷⁹ Dicsőfi József nevét utca őrzi Debrecenben.

Válogatott írásai⁸⁰

Tudományos értekezések, tanulmányok

- Deborá éneke, DPL 5 (1885)/1, 6–7., (1885)/3, 18–20., (1885)/5, 35–36., (1885)/7, 54–55., (1885)/9, 71–73., (1885)/11, 90–92., (1885)/13, 110–111.
 Valami a „semmiről”, DPL 5 (1885)/21, 190–192.
 Mit tanít a Korán a Jézus Krisztusról, DPL 5 (1885)/30, 259–260., (1885)/31, 267–269; (1885)/32, 275–277., (1885)/33, 283–285.
 Sullamith. Értekezés az Énekek-énekéről, Debrecen, 1886.
 A bibliai arám nyelvről, DPL 6 (1886)/48, 414–416., (1886)/49, 424–426., (1886)/50, 432–434.
 Seregek Ura, DPL 6 (1886)/23, 196–197., (1886)/24, 203–204.
 Nehémiás 3,34 és 4,17-hez, DPL 7 (1887)/1, 5–6.
 A szynoptikus evangéliumok kritikája és apológiája, In: Főiskolai Évkönyv 1887/88, Debrecen, 1888.
 Mutatványok a revideált Ézsaiásból, DPL 9 (1889)/34, 308–309., (1889)/35, 317–319.
 A revideált Genesis, DPL 9 (1889)/47, 424–426., (1889)/48, 432–434.
 Evangéliumi elmélkedések, Debrecen, 1892.

⁷⁶ Tétélesen lásd Csánki Benjámint 1921, 206.

⁷⁷ DPL 12 (1892)/36, 283.

⁷⁸ Móricz Zsigmond: Kossuth Lajos, Nyugat 23 (1930)/10, 796.

⁷⁹ Lakner Lajos (szerk.): Naplók. Oláh Gábor, I/5., Debrecen, 2002, 46.

⁸⁰ Az 1888 előtt Dicsőfi József név alatt megjelent publikációk egy részénél nem dönthető el egyértelműen, hogy az apától vagy a fiától származik az írás.

Egyházi beszédek, imádságok

- „Egyedül a hit által!” Egyházi beszéd elő- és utóimádsággal, Debrecen, 1887.
A tékozló. Elmélkedés elő és utóimádsággal, Debrecen, 1888.
Testvéretek vagyok! Beköszöntő egyházi beszéd elő- és utóimádsággal, Debrecen, 1890.
Kik vagyunk mi? Gondolatok Máté 13,51–52 felett elő- és utóimádsággal, Debrecen, 1894.
Imádság b. e. Könyves Tóth Kálmánné felett, Debrecen, 1898.
Imádság szabadságharcunk debreczeni csatájának 50. éves emlék-ünnepélyére, Debrecen, 1899.
Gondolatok az új század legelső bűnbánati napjaiban, Debrecen, 1901.
Templomi gondolatok, Debrecen, 1901.
Ki tud igazán mulatni? Farsangi gondolatok, Gyoma, 1908.
A keresztyén egyház megdicsőülése, gondolatok Ján. 10,16. felett, Debrecen, 1919.

Emlékbeszédek

- Bocskay István hatalma és dicsősége, Debrecen, 1887.
„Emlékezést, emlékezést neki!” DPL 9 (1889)/6, 45–46.
Emlékezés Kálvinra, Debrecen, 1909.